

ВЗАЄМОДІЯ КУЛЬТУРИ І ПЕРЕКЛАДУ

Шапочка К.А.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Культура і міжкультурна компетенція, а також усвідомлення того, що надходить разом із досвідом знання культури, є набагато складнішим явищем, аніж це може здатися перекладачу. Чим краще перекладач знає відмінності між культурами, тим якісніше буде його професійна діяльність. Культурні знання та культурні відмінності завжди були одним з основних напрямів підготовки перекладачів і вивчення теорії перекладу. Стаття присвячена питанню впливу культури на переклад.

Ключові слова: культура, переклад, взаємодія, вплив, комунікація.

Постановка проблеми. «Переклад – це вид діяльності, в якій обов'язковими компонентами є принаймні дві мови і традиції двох культур» [14]. З цього твердження випливає, що перекладачі постійно стикаються з проблемою як правильно підійти до культурних аспектів, наявних у тексті оригіналу і знайти найбільш вдалу техніку успішної передачі цих аспектів цільовою мовою. Ці проблеми можуть різнитися в залежності від обсягу культурного і мовного розриву між двома (або більше) мовами, що розглядаються [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретики перекладу усвідомлювали виникнення проблем, що стосуються культурних знань та культурних відмінностей, щонайменше ще з часів Стародавнього Риму. Розвиток культурної компетенції та вивчення культурних відмінностей завжди були найважливішими аспектами як в практичному, так і в теоретичному навчанні майбутніх перекладачів. Отже, значний внесок у дослідження взаємозв'язку та взаємодії культури та перекладу внесли такі вчені як С. Басснетт, Л. Венуті, І. Евен-Зохар, Р.П. Зорівчак, О. Каде, К. Коскінен, З.Д. Львівська, А. Лефевр, Ж. Мунен, Ю. Найда, Г. Турі, А.Д. Швейцер та ін. [7, 16, 4, 1, 3].

Оскільки вплив культури на переклад може приймати різні форми, починаючи від лексичного змісту і синтаксису, до ідеології та способу життя в тій чи іншій культурі. **Метою даної статті** є вивчення взаємодії культури і перекладу, у зв'язку з тим, що, перекладач повинен визначити по-перше, ступінь значущості, яка надається певним культурним аспектам і в якій мірі їх необхідно, або бажано перекласти засобами цільової мови, а по-друге, цілі, що несе за собою текст оригіналу впливатимуть на переклад.

Виклад основного матеріалу. Аналіз впливу особливостей культури на текст, що перекладається, передбачає виявлення всіх цих проблем. Так, «Короткий Оксфордський словник» надає різні визначення терміну «культура», які варіюються від описів «мистецтв» до описів галузі вирощування рослин і бактерій, а також включає в себе широкий спектр точок зору.

П. Ньюмарк, вивчаючи мову та переклад, визначає культуру як «спосіб та прояви життя, притаманні суспільству, яке використовує конкретну мову як засіб вираження», визнаючи, таким чином, що кожна мовна група має конкретні індивідуальні культурні особливості [12]. Крім того, він чітко визначає, що «не розглядає мову як компонент або ознаку культури», що протирічить точці зору Г. Вермеера, який заявляє, що «мова

є частиною культури». Згідно думки П. Ньюмарка, точка зору Г. Вермеера могла б спричинити неможливість перекладу, тоді як для останнього, переклад мови оригіналу у відповідну форму мови перекладу є частиною ролі перекладача в міжкультурному спілкуванні [12, 15].

Поняття культури необхідне, враховуючи її вплив на переклад, і, не зважаючи на різні думки щодо того, являється мова частиною культури чи ні, цілком очевидно, що поняття культури та мови є невіддільними. В 1964 році Ю. Найда, обговорюючи проблеми відповідності в перекладі, відмітив однакову важливість як лінгвістичних, так і культурних відмінностей між мовою оригіналу та мовою перекладу, і дійшов висновку, що відмінності між культурами можуть викликати у перекладача більш серйозні ускладнення, ніж відмінності у структурі мови. Крім цього, Найда пояснює, що паралелі в культурі часто дають загальне розуміння, незважаючи на значні формальні зрушення в перекладі. Таким чином, культурна складова перекладу має таке ж істотне значення, як і лексична [13].

Теорія М.Ю. Лотмана стверджує, що «жодна мова не може існувати, якщо вона не «занурена» в контексті культури, і жодна культура не існуватиме без структури природної мови в своїй основі». С. Басснетт підкреслює важливість цього подвійного підходу при перекладі, вказуючи, що мова – це «серце в тілі культури», виживання обох аспектів є взаємозалежним. Лінгвістичні уявлення про передачу сенсу розглядаються лише як частина процесу перекладу; «цілий набір додаткових-лінгвістичних критеріїв» також має бути розглянутий. Крім того, С. Басснетт вказує, що «перекладач повинен обробити текст мови оригіналу таким чином, щоб версія тексту мови перекладу відповідала версії мови оригіналу...Спроба нав'язати систему цінностей культури мови оригіналу культурі мови перекладу є досить ризикованою». Таким чином, при перекладі важливо враховувати не тільки лексичний вплив на читача мови перекладу, але і те, яким чином культурні аспекти можуть бути сприйняті і вже після цього робити відповідний переклад [7].

Можна сказати, що першою концепцією у вивченні культурної адаптації була робота над «культурологічним поворотом», котрій передували дві роботи: «Полісистеми та перекладацькі норми» написана І. Евен-Зохаром у 1978 році та робота написана у 1980 році Г. Турі. І. Евен-Зохар та Г. Турі залишили без уваги лінгвістичні типи теорій перекладу, зазначивши, що перейшли від

слова до тексту, як одиниці, проте не більш того. Вони вийшли за рамки мови та сфокусувалися на взаємодії перекладу і культури, на тому, як культура впливає на переклад і обмежує його, а також на більш широких проблемах – проблемах контексту, історії та звичаїв. В зв'язку з цим, перехід від перекладу-тексту до перекладу-культури та політики – це те, що вони називають «культурологічним поворотом» в перекладознавстві, а також те, що стало основою аналогічної концепції С. Басснетт та А. Лефевра в 1990 році. Таким чином, «культурологічний поворот» – це концепція, перейнята теоретиками перекладу, орієнтованого на культурологію, щоб посилалися на перекладацький аналіз з точки зору культурного, політичного та ідеологічного контексту [7].

З 1990 року визначення «повороту» розширилось, об'єднавши в собі весь діапазон культурологічних підходів та ставши справжнім показником багатопрофільної природи сучасного перекладознавства. В результаті так званого «культурологічного повороту», проблема перекладу привернула особливу увагу культурознавців. Такий культурологічний підхід розширив кількість аналітичних думок у перекладознавстві, проте в той же час став великим предметом суперечки.

В середині 80-х років Г. Вермеер представив «теорію скопоса», від грецького слова «мета» чи «ціль». Цей термін увійшов в теорію перекладу як технічне визначення мети перекладу та перекладацької діяльності. Перш за все, «теорія скопоса» зосереджується на меті перекладу, котра визначає методи та стратегії перекладу, що використовуються, для забезпечення функціонально адекватного результату. Цим результатом є ТП (текст перекладу), котрий Г. Вермеер називає «*translatum*». Отже, для перекладача вирішальним моментом буде визначення мети перекладу МО (мови оригіналу) та функцій, котрі виконуватиме ТП (текст перекладу) [15].

В 1988 році П. Ньюмарк визначив культуру як «стиль життя та його прояви, притаманні певному суспільству, яке використовує певну мову в якості засобу вираження», стверджуючи таким чином, що кожна мовна спільнота передбачає наявність культурних особливостей, притаманних тільки їй. Він також ввів поняття «безеквівалентної лексики», яку навряд чи зрозуміє носій іншої мови, і стратегія перекладу якої залежить від різновиду тексту, вимог читацької аудиторії та важливості безеквівалентного слова в тексті [12].

Крім того, він безсумнівно стверджує, що з операційної точки зору він не розглядає мову як складову частину чи культурну особливість. Ця думка не співпадає з думкою Г. Вермеера, який стверджує, що мова – це частина культури. Виходячи з висловлювання П. Ньюмарка, положення Г. Вермеера означатиме нездійсненність перекладу беручи до уваги те, що процес перекладу мови оригіналу у відповідну форму цільової мови є основною частиною перекладу у міжкультурній комунікації.

Таким чином, мову та культуру можна розглядати як тісно пов'язані аспекти перекладацької діяльності. Якщо розглядати переклад слів та понять, пов'язаних з культурою, П. Ньюмарк запропонував два різних методи: переміщення та аналіз компонентів. За його думкою, метод пере-

міщення має «місцевий колорит», зберігаючи назви та поняття, які пов'язані з культурою. Роблячи акцент на культурі, яка важлива для читачів-початківців, він заявив, що цей метод може стати причиною проблеми для широкого кола читачів та обмежити розуміння певних аспектів. Важливість процесу перекладу як засобу спілкування змусило П. Ньюмарка запропонувати компонентний аналіз, який він вважав найточнішим видом перекладу, який не включає художні засоби та надає велике значення змісту [12].

До того ж, П. Ньюмарк точно визначив значимість компонентного аналізу у перекладі як гнучкого, але правильного способу установлення зв'язків між лексичними лакунами, такими як лінгвістичні та культурні, між двома мовами: іноземна, культурні запозичення, калька, «комунікативний» переклад, культурна перехід.

Отже, П. Ньюмарк запропонував деякі стратегії подолання «культурного бар'єру»: 1) Натуралізація: слово мовою оригіналу переноситься в текст перекладу без змін. 2) Подвійний, потрійний і чотирикратний прийоми: техніка, в якій перекладач використовує одночасно декілька способів (перенесення, натуралізація, калькування) з метою подолання непорозуміння, тобто декілька прийомів для вирішення однієї проблеми. 3) Нейтралізація: різновид парафразу на рівні слова. У цьому випадку слово в мові оригіналу генералізується (нейтралізується), воно перефразується з використанням певних міжкультурних (культурно-нейтральних) слів. 4) Описовий і функціональний еквівалент: слово має дві складові: описову і функціональну. Так, описова складова визначає розмір, колір і зміст. Функціональна складова – мету конкретного культурно-значущого слова. 5) Пояснення в виносці: перекладач може надати додаткове пояснення для читача, зазначивши його у виносці. 6) Культурний еквівалент: культурне слово мови оригіналу передається культурним словом мови перекладу. 7) Компенсація: ця техніка використовується при неминучій втраті смислу, звукового чи прагматичного ефекту, чи метафори в частині тексту. У цьому випадку слово чи концепція компенсується в іншій частині цього тексту [12].

У 1993 році Г. Ч. Співак ввів поняття «постколониалізм». Постколониалізм є одним з найбільш процвітаючих точок дотику між культурологією та перекладознавством. Він може бути визначений як широкий культурний підхід до вивчення відносин між різними групами, культурами і народами, в яких мова, література та переклад може відігравати певну роль. Робота Г. Ч. Співака є показником того, які культурні дослідження і особливо постколониалізм за останнє десятиліття, сфокусувалися на питаннях перекладу, перекладознавства і колонізації. Зв'язок колонізації з перекладом супроводжується судженням, що переклад відіграє важливу роль в процесі колонізації і поширення ідеологічно мотивованого образу колоніального народу.

Постколониальна концепція перекладу розглядалась як руйнівне приладдя колонізаторів, які нав'язували свою мову та використовували переклад для створення спотвореного зображення пригнобленого народу, що дозволяло зміцнити ієрархічну структуру колонії.

Як і інші вчені, Л. Венуті у 1995 наполягав на розширенні обсягу досліджень щодо перекладу з точки зору його сутності соціокультурної основи. Він використав термін «непомітність» для опису ситуації та діяльності перекладачів в англо-американській культурі. Л. Венуті повідомив, що ця непомітність зумовлена: 1. Прагненням перекладачів перекладати вільно на англійську, відтворювати розмовний та читач-орієнтований текст, тобто створення ілюзії прозорості. 2. Способом читання перекладених текстів у орієнтованій культурі.

Л. Венуті обговорював термін непомітності разом з двома типами стратегій перекладу: доместикацією та форенизацією. Він вважав доместикацію домінуючою культурою перекладу. Л. Венуті вважав, що перекладач повинен залишати читача максимально у зоні комфорту та він повинен рухатися паралельно з ним.

Форенизація, з іншого боку, призвела до вибіркості іноземного тексту та розглядає метод форенизації як етнографічний, девіантний тиск на орієнтовані мовно-культурні цінності для визначення лінгвістичних та культурних відмінностей іноземного тексту, які ніби перенесуть читача до цієї країни. За його словами це дуже актуально у спробах утримати етноцентричну грубість перекладу. Метод форенизації перекладу, стратегія Л. Венуті яку називають «стійкість», це не вільний стиль віддаленого перекладу, а створення видимості постійності перекладача завдяки підкресленню іноземної індивідуальності тексту джерела та захищення їх від ідеологічного переважання орієнтованої культури.

Ціль форенизаційного метод перекладу Л. Венуті – допомогти перекладачеві в пошуках та подальшому збереженні індивідуальних одиниць тієї мови з якою ведеться переклад [16].

У 1992 році М. Бейкер вважала, що перекладачу необхідно знати семантику і лексичні множини і значення слів у мові оригіналу. Вона зазначила, що перекладач може розробити стратегії для роботи з безеквівалентним семантичним полем. Ці стратегії організовані ієрархічно від загального (вищого порядку) до приватного (гіпонім).

У 1992 році Д. Култхард підкреслив важливість визначення ідеального читача, для якого автор приписує знання деяких фактів, пам'ять про певний досвід, думки, переваги і забобони і певний рівень мовної компетенції. Тоді перекладач повинен визначити мову перекладу читача, для якого він перекладає і поєднує культурні відмінності між двома мовами.

В 1996 році Саймон зазначила, що культурні дослідження вносять до перекладу розуміння складності статі та культури, що дозволяє створювати підґрунтя для мовної передачі. Вона бачить, мову сексизму в перекладацьких дослідженнях із зображенням його доміантності, вірності, невірності та зради, і як переклад страждає від рук жіночої ідеології. З його слів феміністські перекладачі відкрито відстоюють та реалізують стратегії виведення на передній план перекладу феміністських настроїв.

Хатім і Мейсон в 1997 році, оголосили що ідеологія включає в себе негласні припущення, вірування і системи цінностей, які є загальними для сукупності соціальних груп. Вони й роблять відмінність між ідеологією перекладу і перекладу ідеології. Варто взяти до уваги, що перший звертається до основної орієнтації, обраної перекладачем, чинної в межах соціального і культурного контекстів. У перекладі ідеології вони вивчали ступінь медіації даної перекладачем ліричних текстів. Так як Найда і Вілз, які відмічали важливість психолінгвістичного і соціолінгвістичного аспектів перекладу, Хатім і Мейсон підкреслюють, що переклад – це «комунікативний процес, який знаходиться в межах соціального змісту». Неминучим є те, що ми вносимо свої погляди, знання, ставлення в процес обробки текстів, таким чином, будь-який переклад буде відображати інтелектуальний і культурний світогляд перекладача, не зважаючи на найкращі наміри залишатись неупередженим [8].

В 1999 році згідно Германсу, переклад може і повинен бути визнаним як соціальний феномен, культурною практикою. Він зазначив, що до перекладу відносять як когнітивні, так і нормативні очікування, які постійно заперечуються, підтверджуються, коригуються і змінюються практикуючими перекладачами і всіма, хто має справу з перекладом.

У 2002 році стосовно культурного перекладу Харві зазначив, що для боротьби з культурними відмінностями необхідна культурна транспозиція. Так, культурна транспозиція має шкалу ступенів, яка націлює на вибір особливостей вихідної мови перекладу і культури, а не особливостей, які кореняться у вихідній культурі.

У 2004 році Н. Візем запропонував концепцію глобалізації та перекладу. Він наголошував, що вихідний текст можна записати і в інші способи, а ніж форенизований та еротинізований. Він вважав, що ця тенденція сприятиме вивченню та розумінню іноземних культур.

Висновки. Щодо проблеми культурного впливу на переклад було розглянуто різні підходи. Дуже важливо вивчити всі ці підходи, тому що в текстах, які зазнали культурного впливу, втрата культурного підтексту в процесі перекладу є неминучою. Зважаючи на походження тексту і подібні ознаки між читачами тексту оригіналу і тексту перекладу, важливим моментом є визначення об'єму фонові інформації якою повинен володіти перекладач, який використовує всі ці методи. Було визначено, що для збереження усіх культурних аспектів, в текст перекладу можна додавати допоміжні слова. Це означає, що не слід шукати формальної еквівалентності, адже такий текст не виправдає очікування іншомовного читача. З іншого боку класифікація Ю. Найди є дуже важливою, адже культурні елементи були збережені для того, аби зберегти початкову мету тексту, а саме уявити один з аспектів життя, культури.

Список літератури:

1. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: сб. ст. / О. Каде – М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 69–90.
2. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода (На материале испанского языка): Монография / З.Д. Львовская – М.: Высш. шк., 1985. – 232 с.
3. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы аспекты / А.Д. Швейцер – изд. 2-е. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 216 с.
4. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад: на матеріалі англomовних перекладів укр. прози / Р.П. Зорівчак – Львів: Вид-во при Львівському ун-ті, 1989. – 215 с.
5. Найда Ю. К науке переводить. Принципы соответствий / Ю. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сб. ст. – М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 114–137.
6. Мунен Ж. Переводчик, слово и понятие // Перевод – средство взаимного сближения народов / Ж. Мунен – М.: Прогресс, 1987. – С. 136–141.
7. Bassnett S. 1991. *Translation Studies*. London: Routledge.
8. Hatim & Mason 1996. – *The translator as communicator*. Includes bibliographical references and index.
9. Hervey S., Higgins I. 1992. *Thinking Translation*. London: Routledge.
10. Lotman J., Uspensky B. 1978. «On the Semiotic Mechanism of Culture». *New Literary History*, pp. 211–32.
11. Mounin G. 1963. *Les problemes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard.
12. Newmark P. 1988. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
13. Nida E. 1964. «Principles of Correspondence». In Venuti L. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge.
14. Toury G. 1978, revised 1995. «The Nature and Role of Norms in Translation». In Venuti L. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge.
15. Vermeer H. 1989. «Skopos and Commission in Translational Activity».
16. Venuti L. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge.

Шапочка Е.А.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ КУЛЬТУРЫ И ПЕРЕВОДА**Аннотация**

Культура и межкультурная компетенция, а также осознание того, что приходит вместе с опытом знания культуры, является намного более сложным явлением, чем это может показаться переводчику. Чем лучше переводчик знает различия между культурами, тем качественнее будет его профессиональная деятельность. Культурные знания и культурные различия всегда были одним из основных направлений подготовки переводчиков и изучения теории перевода. Статья посвящена вопросу влияния культуры на перевод.

Ключевые слова: культура, перевод, взаимодействие, влияние, коммуникация.

Shapochka K.A.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

CULTURE AND TRANSLATION INTERACTION**Summary**

Culture and intercultural competence and awareness that rise out of experience of culture, are far more complex phenomena than it may seem to the translator. The more a translator is aware of complexities of differences between cultures, the better a translator s/he will be. Cultural knowledge and cultural differences have been a major focus of translator training and translation theory for as long as either has been in existence. The article deals with the cultural implications for translation.

Keywords: culture, translation, communication, interaction, implications.